

VOJMIR VINJA

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
 Zrinski trg 11, HR-10000 Zagreb

SPĀRA – SPĀRIŽNJAK – ŠPERÂNCA

U prilogu se raspravlja o postanju riječi *spara* 'kolut od krpe za nošenje tereta na glavi', o nesonimu *Sparižnjak* i o pomorskom terminu *speranca* 'konop za slučaj nevolje'. Za sve tri riječi predlaže se grčko ishodište $\sigma\pi\epsilon\iota\rho\alpha$ 'repli, spirale'.

1. 'Svitak, kolač, vijenac od krpe za nošenje tereta na glavi' naziva se u dobrom dijelu Dalmacije *spāra f* (Sali, Piasevoli, 1993, 331; Trogir, Geić & Slade, 1994, 242). Rivanj pozna *spāra f* 'savijeni platneni podmetač na glavi za lakše nošenje tereta' (Radulić, 2002, 275), Vis *spāra f* 'svitak, kotuljač, vijenac od robe koji se stavlja na glavu; marama smotana u krug koja se stavlja na glavu ispod tereta... da ne žulja' (Roki, 1997, 505), dok se na Istu i Vrgadi govori *špāra f* 'kolut savijen od krpe, koji se metne na glavu, kad se teret nosi na glavi' (Jurčić, 1973, 209). Riječ je poznata i u Brusju, ali ondje osim 'kolač ili svitak od robe, trave, lukovine učinjen da se stavi ispod tereta na glavu da ne žulja' znači i 'kolač od *spārožine* što se stavi pod čep u bačvi iznutra neka se kroz to procjedi vino... a *drōf* iza toga ostaje' (J. & P. Dulčić, 1985, 663).

Skokov članak u kojem se raspravlja o toj riječi (*Rječnik*, 3, 308) iziskuje nekoliko napomena. Naime, Skok dopušta dvije etimologije: od grč. $\sigma\phi\alpha\iota\rho\alpha$ (= 'balle, ballon, globe, sphère'), koju preuzima od Bartolija i $\sigma\pi\epsilon\iota\rho\alpha$ (= 'repli, spirale' d'un filet, d'un serpent, etc., nom de divers objets tordus ou arrondis, corde, courroie'), koju preuzima od Meyer-Lübkea i Rohlfsa. I zaključak članka također je nejasan, jer za tumačenje hrv. *-a-* uvodi opet dva rješenja: grč. $\sigma\pi\acute{\alpha}\rho\gamma\alpha\nu\nu$ »ili« lat. *FASCIA*. Držimo da je, u prvom redu, iz semantičkih razloga nemoguće prihvatiti izvođenje iz grč. $\sigma\phi\alpha\iota\rho\alpha$, jer je posrijedi *svitak* (od *sviti*) na Krku, *kolač* na Korčuli, *kolačyna* (od *kolo*) na Susku (Hamm, 1956, 163), pa je stoga izvođenje od $\sigma\pi\epsilon\iota\rho\alpha$ potpuno opravdano. Nadalje, Skok riječ drži za »dalmato-romanski leksički ostatak«, što možda i može biti točno, ali je važnije naglasiti kako je sâm Skok učinio u *Zeitschrift für rom. Philologie* 54, 490, da riječ ide među »Gemeinsame lexikalische Elemente im Balkanlatein und Süditalien«, a naglasimo da je *spara* poznata kao *sparā* ili *šparra* u Abrucima za vrijednost »cèrcine,

torsello, panno ravvolto in cerchio che le donne usano per portare pesi sul capo« (Giammarco, 1979, 2063), kao *spairà* u Brindisiju i *spèra* u Tarantu »cercine, per un peso da trasportare sul capo« (Rohlf, 1976, 667), kao *spara* i *spera* s istim značenjem u Kalabriji (Rohlf, 1977, 667), dok južnotalijanski grecitet, uvijek sa značenjem 'Tragpolster', poznaje *špèra* i *sfèra* (Rohlf, 1964, 474). Izvodeći riječ iz grč. σπειρα, Rohlf (n.n.mj.) upozorava da je približavanje »zu σφοιρα (Bartoli, *Dalm.* 1, 235) lautlich und begrifflich schwierig«. Naglasimo da istu riječ poznaju i sva tri moliška kroatofona sela, ali u njihovu je slučaju nemoguće utvrditi jesu li je donijeli iz staroga kraja ili preuzeli iz abruceških govora. Veza s tal. *sparare*, što je navode Breu i Piccoli (2000, 195), nema nikakve osnove. I na poslijetku, G. Alessio čak u toj riječi, koju određuje kao »grecismo di tramite osco«, vidi dokaz o južnotalijanskom podrijetlu balkanskih grecizama. Dakle, za naše ćemo *spàra* i var. bez dvoumljenja prihvatiti etimologiju od grč. σπειρα 'repli, spirale...' (Chantraine, 1977, 1034), a kao izvor iz kojega smo je preuzeli označit ćemo južnotalijanske dijalekte.

2. Sve što smo naveli vodi nas tumačenju postanja nesonima *Sparešnjak* (naglasak bi morao biti *Spàrešnjak*) što ga uz nejasnu ubikaciju Skok (1950, 100) spominje u poglavlju o Sestrunju i Rivnju, navodeći da »naziv *Sparešnjak* nije jasan«. Međutim, naziv nije ni pouzdan, jer je Skok toponime crpio iz zemljovidâ, što se najbolje vidi iz njegove tvrdnje da je otok *Zvirinac* »nenastanjen«. Međutim, V. Skračić (1996, 263 i 268) za obalu oko *Zverinca* (*Zverinac* je pravi oblik nesonima) navodi otočić *Spàrižnjak*, nazivan još i *Jüžnji škôlj*, pa je očito da je riječ o istom nesonimu. Zbog denominacijskog tipa naših otoka takve konfiguracije koji se uzdižu iz mora u sve užim krugovima koji sliče na obruče, što najbolje možemo ilustrirati nesonimom *Obručân*, na SE strani Dugog otoka, jer je organizacija forme sadržaja u oba nesonima jednaka. Prema tome, i *Spàrižnjak* se mora vezati sa *spara* 'kolut za nošenje tereta na glavi', budući da je to značenje potvrđeno upravo na tim otocima. Nema nikakve osnove povezivanje s ribom *spar* / *špar*, kako to čini V. Tomanović u *Južnoslovenskom filologu* 20, 408.

3. Najzad, pokušat ćemo na isti način pobiti jednu odavna prihvaćenu »etimologiju« koja je uvijek bila toliko »jasna« da se nikad nije ni postavilo pitanje o njezinoj utemeljenosti. Mislimo na pomorske termine kojima se označavaju rezervni konopi što ih pomorci drže poslagane u velikim kolutovima ispod palube. Ti se konopi po cijeloj našoj obali uz neznatne varijante nazivaju *šperànca f* 'pričuvni konop na brodu ili brodogradilištu', Betina (Filipi, 1997, 251), *kònop o' šperànca*, Korčula, *šperònca f* 'debeli jaki konop-uzdanica, kojim se veže brod za velika nevremena', Vis (Roki, 1997, 506). J. Božanić u *Komiškoj ribarskoj epopeji* (Čakavska rič, 1983, 1–2) pored *šperònca* donosi i *špèra f* uz ovakav opis: »dug i jak sidreni konop na čijem kraju se vezuju veliki predmeti kao što je pe-

lun, pajuli i sl., utezi poput sidra, kamena i sl., da bi se, pustivši to u more na što veću duljinu, usporilo kretanje broda koji vjetar nosi u neželjenu smjeru«. Još je iscrpniji opis A. Kursara za Prvić-Šepurinu: »Šperancu s najmanje pedeset metri debeloga i jakoga konopa moraš vaj imati u brodu. Ča je višje konopa to bolje. Nika' ne znaš ka' će ti se na moru zlo dogoditi. Šperanca ti je zanje i najbolje ufanje. Niki imaju šperancu i tišču je doma! Zašto je onda imaju? Kaj ča se doma ne more glavu ostaviti, tako se ni šperancu ne smi odvojiti o' broda. Njezino je misto u brodu. Ona vaj mora biti slobodna i pronta, pogotovo ka' brod spremaš za jako more. Konop o' šperance mora ti biti s l o ž e n k a j s l i k a n i ako ti dojde do nevoje da je moraš baciti, konop će ti se onda odmotavati brez zapinjanja. Šperanca se topi u nevolji pa ako u toj nevolji još imaš nevolje š njo onda su ti duple muke Ka si bacija šperancu, ča višje pustiš kaluma, to ona bolje drži. Zato ti konop mora biti ča duglji! Na tomu se ne smi šćediti!« (Čakavska rič, 1978, br. 2). Kako je šperanca uvijek služila kao konop za pravo ili improvizirano sidro, to se riječ najčešće rabi u vezi sa sidrom, pa se u venecijanskom kaže *ancora di speranza*, a Max Pfister (*Lessico etimologico italiano*, 2, 1110) navodi za tal. otok Pantelleriju *ánkuru di spiránza* 'àncora di rispetto, quella che si cala nei momenti di estremo bisogno', a i kod nas samo šperanca / šperōnca često znači i 'sidro za nevolju'(usp. Mardešić-Centin 1977, 303 za Komizu).

Iz svih se tih navoda vidi da je šperanca 1° dug i jak konop, 2° da taj konop mora uvijek na brodu biti uredno složen u kolutove i 3° da predstavlja posljednje raspoloživo sredstvo u borbi sa snagom mora. Iz 1° i 2° nameće se zaključak da je šperanca zapravo konop koji se uredno složiti u *sparama* ili *šperama*, a da je 3° samo dobrodošlo paretimološko rješenje za tu vrstu konopa: šperanca 'konop u *sparama* i *šperama*' postaje posljednja šperanca, tj 'nada, uzdanica' u nevremenu. Samo je podudaranje u formi izraza omogućilo povezivanje *spara* / *špera* s imenicom šperanca < ven. *speranza* (Boerio 1867, 687) < kasnolat. SPERANTIA), a zatim i formiranje našega knjiškog izraza *konop-uzdanica*. U Martinšćici na Cresu *kavošperānca* je 'konop kojim se veže ankora od šperance'. I, na kraju, još jedna leksička činjenica koja govori u prilog našem zaključivanju: u rovinjskoj ribarskoj praksi postoje sinonimni izrazi *speira* i *spira* koji znače »pesante sasso con un anello nel mezzo, cui è legata la corda: si getta in acqua da poppa in gravi frangenti« (Pellizzer, 1992, 947 i 953). Povezan je taj lik s tal. iz XIV. stoljeća *spera*, *spira* 'cavo torticcio' (Battisti-Alessio, 1975, 3594) i ven. *spiera* 'fascine legate insieme, gettate dietro la nave per rattenerne il corso'. Na taj način tal., ven. i rovinjski likovi, unatoč Bartoliju, otklanjaju tumačenje sa σφοῖρα i upućuju na σπεῖρα, a, istodobno, izostankom povezivanja sa *speranza* 'nada, ufanje', pokazuju da je to povezivanje zaista samo dobar primjer tzv. pučke etimologije. Na pravoj vrijednosti, ali uz posredovanje pomorskog termina, nastao je u Salima izraz šperānca 'hrana što se pohranjuje u brod, zaliha'.

Bibliografija

- ALESSIO, GIOVANNI 1976. *Lexicon etymologicum*, Napoli.
- BATTISTI, CARLO & GIOVANNI ALESSIO 1975. *Dizionario etimologico italiano*, V, Firenze.
- BOERIO, GIUSEPPE 1867. *Dizionario del dialetto veneziano*³, Venezia.
- BREU, WALTER & GIOVANNI PICCOLI, con la collaborazione di Snježana MARČEC 2000. *Dizionario croato molisano di Acquaviva Collecroce*, Campobasso.
- CHANTRAINE, PIERRE 1977. *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*, Paris.
- DULČIĆ, JURE I PERE 1985. *Rječnik bruškoga govora*, u *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 7/2, Zagreb.
- FILIPI, GORAN, 1997. *Betinska brodogradnja*, Šibenik.
- GEIĆ, DUŠKO & MIRKO SLADE-ŠILOVIĆ 1994. *Rječnik trogirskog čakavskog govora*, Trogir.
- GIANMMARCO, ERNESTO 1979. *Dizionario abruzzese e molisano*, I–IV, Roma.
- HAMM, JOSIP 1956. *Govor otoka Suska*, u *Hrvatski dijalektološki zbornik*, I, 166–185.
- JURIŠIĆ, BLAŽ 1973. *Rječnik govora otoka Vrgade*, Zagreb.
- MARDEŠIĆ-CENTIN, PAVAO 1977. *Rječnik komiškog govora*, u *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 4, 263–322, Zagreb.
- PELLIZZER, ANTONIO & GIOVANNI 1992. *Vocabolario del dialetto di Rovigno d'Istria*, Trieste – Rovigno.
- PIASEVOLI, ANKICA 1993. *Rječnik govora mjesta Sali*, Zadar.
- RADULIĆ, LADISLAV 2002. *Rječnik rivanjskog govora*, Zadar.
- ROHLFS, GERHARD 1964. *Lexicon graecanicum Italiae inferioris*, Tübingen.
- ROHLFS, GERHARD 1976. *Vocabolario dei dialetti salentini (Terra d'Otranto)*, Galatina.
- ROHLFS, GERHARD 1977. *Nuovo dizionario dialettale della Calabria*, Ravenna.
- ROKI, ANDRO 1997. *Libar Viškiga Jazika*, Toronto.
- SKOK, PETAR 1950. *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, I–II, Zagreb.
- SKRAČIĆ, VLADIMIR 1996. *Toponimija vanjskog i srednjeg niza zadarskih otoka*, Split.

spàra – Spàrižnjak – šperànca

Résumé

En acceptant l'étymologie de Gerhard Rohlfs qui fait dériver it. mér. *spara*, *spera* du grec $\sigma\pi\epsilon\tilde{\iota}\rho\alpha$ 'repli, spirale...' et non de $\sigma\phi\alpha\tilde{\iota}\rho\alpha$ comme le proposait M. G. Bartoli, on rapproche de ce terme les deux appellatifs et un nessonyme croate de Dalmatie, à savoir 1. *spàra*, *spâra* 'panno ravvolto in cerchio che le donne usano per portar pesi sul capo', 2. *Spàrižnjak* nom d'un îlot de l'archipel de Zadar et 3. *sperànca*, *šperànca* 'pesante sasso con un anello nel mezzo, cui è legata la corda: si getta in acqua da poppa in gravi frangenti'. Ce n'est qu'à l'étymologie populaire que l'on doit le rapprochement de ce dernier terme à l'it. *speranza* 'corde de la dernière espérance'.

Ključne riječi: etimologija, hrvatski, spara, šperanca, Sparižnjak, toponimija

Keywords: etymology, Croatian, spara, šperanca, Sparižnjak, toponimija

